

faslına göre eserin Hz. Peygamber'in hayatına, gazâlarına, daha önceki ve sonraki bazı olaylarla İran hükümdarları, o devirlerden kalan tarihî eserler vb. konulara dair olduğu anlaşılmaktadır. Seâlibî, Cürcânî'nin bu eserini Sâhib b. Abbâd'a takdim ettiğini söylemektedir. Bunların dışında *Resâ'il*, *Tefsîrül-Î-Kur'ânî'l-mecîd* ve *el-Ensâb* adlı eserlerinin bulunduğu da kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütebebbi ve huşûmih* (nşr. Ahmed Ârif ez-Zeyn), Sayda 1331/1913; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, IV, 3-29; Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa* (nşr. H. Ritter), Beyrut 1983, s. 216, 298; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIV, 14-35; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 278-281; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 19; Sübkî, *Tabakât*, III, 459-462; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 331; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 56-57; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 199; Muhammed Mendür, *en-Nakdû'l-Menhecî 'inde'l-'Arab*, Kahire 1948, s. 249-307; Sezgin, *GAS*, II, 488, 639; Mahmud es-Sümre, *el-Kâdî el-Cürcânî*, Beyrut 1979; A. Ahmed Bedevî, *el-Kâdî el-Cürcânî*, Kahire 1980; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 585-588; G. J. H. Van Gelder, *Beyond the Line*, Leiden 1982, s. 76-81; Abdur Bedevî, *Nücum ft âfâkî'l-'Arabiyye*, Cidde 1983, s. 99-108; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), IV, 300; R. Blachère, *Ebü't-Şayyib el-Mütebebbi* (trc. İbrâhîm el-Kilânî), Dimaşk 1985, s. 377-387.

FUAT GÜNEL

CÜRCÂNÎ, İsmâil b. Hasan

(إسماعيل بن حسن الجرجاني)

Ebü İbrâhîm Zeynüddîn

İsmâil b. Hasan el-Hüseynî el-Cürcânî
(ö. 531/1137)

Hârizmşahlar döneminin
ünlü hekim ve cerrahî.

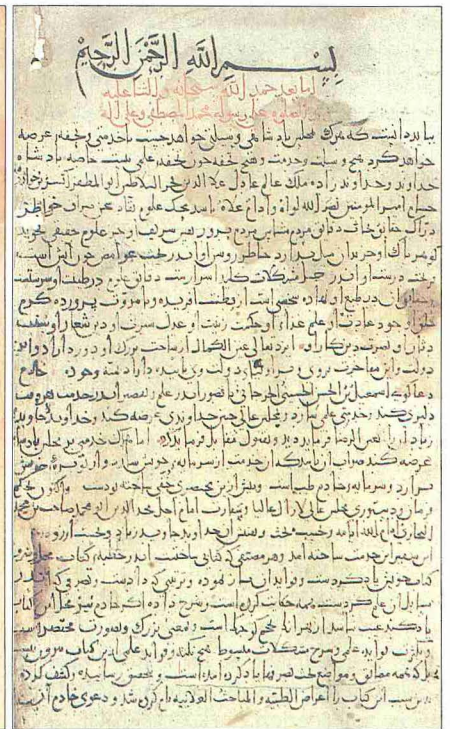
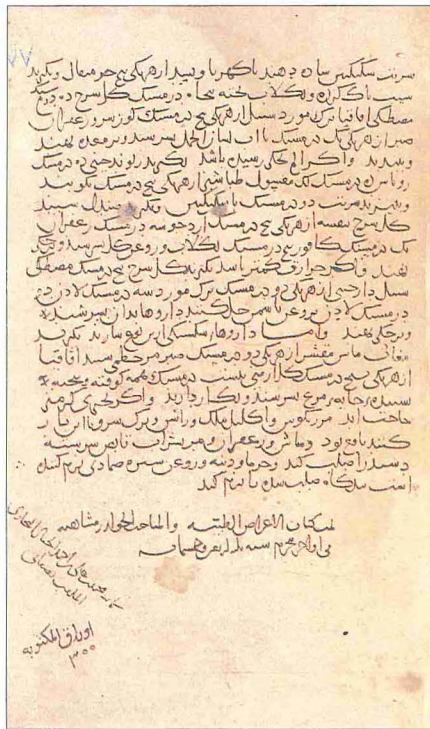
Bazı kaynaklarda baba adı Hüseyin, lakabı Şerefeddin, künyesi de Ebü'l-Fe-zâil şeklinde geçmektedir. Hayatının büyük bir kısmını Cürcân'da geçirdi. Kut-büddin Hârizmşah zamanında 504 (1110-11) yılında Hârizm'e giderek orada uzun müddet kaldı. Hârizm'de bulunduğu sırada tedavi ve cerrahî sahalarda büyük başarı göstermiş, tıp alanındaki ün-lü eserini de yaşı kırk elli civarında iken bu ortamda yazmaya başlamıştı. On yedi yıl süreyle Muhammed Kutbüddin Şah'ın himayesinde bulunan Cürcânî hükümdar tarafından büyük ilgi gördü ve çalışmaları ödüllendirildi. 521'de (1127) onun ölümü üzerine Atsız b. Muham-med'in hizmetine girdi. Şehzadelîği sırasında arkadaşı olan Atsız Şah ile mü-nasebeti bundan sonra daha da ilerledi

ve tıp alanında çeşitli kitaplar yazarak kendisine takdim etti. Ömrünün sonla-rına doğru Merv'e yerleşti. Beyhakî 531 (1137) yılında onu Serahs'ta gördüğünü, Yâkût el-Hamevî ise aynı yıl Merv'de öl-düğünü kaydeder. Cürcânî'nin XI. yüzyıl hekimleri arasında seçkin bir yere sa-hip olduğunu kendi eserlerinden anla-mak mümkündür.

Eserleri. 1. *Zahîre-i Hârizmşâhî*. Muh-temelen tıpla ilgili Farsça yazılmış ilk an-siklopedik eserdir. Cürcânî bu eserinde hekim adaylarının değişik dillerde sayı-sız kitap okumaya mecbur olduklarını, bu külfeti ortadan kaldırmak için ese-rini Farsça yazdığını söyler. Kitap, biri sonradan ekleme olmak üzere on bölü-m-den oluşmaktadır. Bu bölümlerde sıra-sıyla tıp ilimlerinin tarifi ve faydaları, de-ğişik hastalıkların tanımlanması, sağlık, solunum ve durum tesbiti, hastalıkların nasıl teşhis edildiği, ateş ve çeşitleriyle sebep ve tedavileri, hastalıkların tedavisi, şişiklerin tanımlanması, güzelleştiriciler, zehirler ve etkileri, ayrıca ilâç bilgileri gibi konular açıklanmıştır. Özellikle ka-tarakt tedavisinde göz merceğinin iç kıs-mını çıkarmayı tavsiye eden ifadeleri,

bugünkü tıp tarafından da kabul edilen bilgilerle uygunluk göstermektedir. Ese-rin çeşitli kütüphanelerde birçok nüs-hası mevcut olup I. cildi M. Hüseyin İ'ti-mâdî, M. Şerâd ve Celâl Mustafavî tara-fından neşredilmiştir (Tahran 1344 hş./ 1965). Kitap Arapça'ya ve kısaltılmış ola-rak İbrânice'ye tercüme edilmiş, Hindis-tan'da da Farsça'dan yapılan Urduca ter-cümesi yayımlanmıştır. Sabuncuoğlu Şe-refeddin (ö. 873/1468) eserin *akrâbâ-zîn** kısmını Türkçe'ye çevirmiş (Süley-maniye Ktp., Fâtih, nr. 3536; Kılıç Ali Pa-şa, nr. 761/1), I. Murad ve Yıldırım Ba-yezid devri bilginlerinden Murad b. İs-hak *Havâssü'l-edviye*'sinde II. Murad devri bilginlerinden Mukbilzâde Mü'min de *Zahîre-i Murâdiyye* adlı eserinde Cürcânî'nin bu kitabından büyük ölçü-de faydalanmışlardır. Abbas Nefîsî de *Zahîre* ile ilgili olarak *Les Fondements théoriques de la médecine persane, d'après l'Encyclopédie médicale de Gorgani, avec un aperçu sommaire de la médecine en Perse* (Paris 1933) adlı bir çalışma yapmıştır. 2. *Huffey 'Alâ'i*. *Zahîre*'nin bir özeti olan eser iki ciltten meydana gelmektedir. Şah Muhammed

Cürcânî'nin el-Ağrazü'l-İtibbiyye ve'l-mebâhişü'l-'alâ'iyye adlı eserinin ilk ve son sayfaları
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3566)

CÜRCÂNÎ, İsmâil b. Hasan

Kutbüddin zamanında muhtemelen 516 (1122) yılında kaleme alınarak Şehzade Atsız'a ithaf edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli yazmaları mevcuttur (meselâ bk. Ayasofya, nr. K 3695, 3696, 3731, 3732). 3. el-Ağrâzû't-*ḥibbiyye* ve'l-*mebâhişü'l-'alâ'iyye*. Bu kitap da Zâ-hîre'nin bir özetiinden ibaret olmasına rağmen *Huffey 'Alâ'*'i'den daha geniş ve ayrıntılıdır. Konular yeni bir yaklaşımla ele alınmıştır. *Keşfü'z-zunûn*'dan anlaşıldığına göre Vezir Ebû Muhammed el-Buhârî'nin teklifiyle Atsız'ın şahlık döneminde muhtemelen 521-531 (1127-1137) yılları arasında yazılıp kendisine ithaf edilmiştir. Farsça yazılan eserin 543 (1148-49) yılında istinsah edilmiş bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 3566), 934'te (1527-28) istinsah edilen bir nüshası Londra'daki India Office Library'de bulunmaktadır. Kitabın bunlardan başka Kalkûta'daki Fort William College Library'de ve Haydarâbâd'daki Âsafîye Kütüphanesi'nde iki nüshası daha mevcuttur (Chandpuri, s. 72). India Office Library'deki nüsha iki cilt ve toplam 1005 sayfadır. Birinci sayfa ile II. cildin başladığı 405. sayfa çok güzel bir şekilde tezhip edilmiştir. Kitabın sonunda altı adet erkek ve kadın iskelet resmi yer almaktadır. Muhtevası bölümler, kısımlar, fasıllar ve bablar halinde sunulmuştur. On dokuz fasıldan oluşan ilk bölümün birinci kısmı tıp konuları ile alanlarının tanımlanmasını, yedi fasıldan ibaret olan ikinci kısım vücudun basit organlarını, üçüncü kısım ise karmaşık organları içerir. Daha sonraki kısımlarda sırasıyla hastalık, sağlık, hastalık sebeplerini araştırma (etiyoloji) ve belirtiler, nabız çeşitleri, solunum, idrar ve diğer vücut salgıları anlatılır. İki kısım olan ikinci bölümde hastalığın seyir, süre ve sonuçlarını önceden tahmin etme (prognoz) ve buhranlar, üçüncü bölümde ise ilaçlar ve diyetler anlatılmıştır. Müellifin bu eserde tatanozu tartışarak sebebinin sinir iritasyonu olduğunu söylemesi modern tıbaa uygun görülmektedir. Eser Kausar Chandpuri tarafından Urduca'ya tercüme edilmiş, fakat henüz basılmamıştır.

Cürcânî'nin bunlardan başka çeşitli kaynaklarda *er-Risâletü'l-münebbiye*, *Zübdetü't-ḥib*, *el-Ecvibetü't-ḥibbiyye* (yazmalar için bk. Brockelmann, GAL Suppl., I, 889-890; Ullmann, s. 161), *Yâdigâr, et-Tezkiretül-'Eşrefiyye fi ş-şinâ'ati't-ḥibbiyye* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Beyhakî, *Târîhu ḥükemâ'i'l-İslâm* (nşr. M. Kürd Ali), Dimaşk 1365/1946, s. 172-174; a.mlf., *Tetimme*, s. 172-176; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 122; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 472; Brockelmann, GAL, I, 641; Suppl., I, 889-890; a.mlf., "Cürcânî, Zeynüddin", *IA*, III, 247; Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 20, 28, 52; Ullmann, *Die Medizin*, s. 161, 337; Sarton, *Introduction*, II/1, s. 234-235; III/2, s. 1216; Hakim Muhammed Said, "The Works of Ismail al-Jurjani (C. 480-531 H). An Important Source Material", *Hamdard Medicus*, XX, Karachi 1977, s. 71-80; Kausar Chandpuri, "Sharf al-Din Isma'il Jurjani", *Studies in History of Medicine*, II/1, New Delhi 1979, s. 69-74; J. Schacht, "al-Djurdjani, Isma'il b. al-Husayn", *El²* (Ing.), II, 603.

HASAN DOĞRUYOĞ

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif

(السيد الشريف الجرجاني)

Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed

b. Ali es-Seyyid eş-Şerif

el-Cürcânî el-Hanefî

(ö. 816/1413)

Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi.

24 Şaban 740 (24 Şubat 1340) tarihinde Cürcân yakınlarındaki Takû'de doğdu. Deylem'deki Zeydî imamlarından olup Hz. Peygamber'in soyundan gelen dâî Muhammed b. Zeyd'in (ö. 287/900) on üçüncü göbekten torunu olduğu için Seyyid Şerif unvanıyla tanınır (Şevkânî, I, 488). İlk öğrenimini memleketinde yaptı. Kut-

büddin er-Râzî et-Tahtânî'nin mantığa dair *Şerhu's-Şemsiyye* ve *Şerhu'l-Metâli'* adlı eserlerini bizzat kendisinden okumak için muhtemelen 1362 yılından önce Herat'a gitti. Bir müddet sonra yaşlılığı sebebiyle öğretim faaliyetini sürdürmeyen hocası kendisine, Mısır'da ikamet etmekte olan tanınmış mantık âlimi ve talebesi Mübârek Şah'ın yanına gidip ondan okumasını tavsiye etti. Mısır yolculuğu sırasında Anadolu'da şöhretini duyduğu Cemâleddin Aksarâyî'nin talebesi olmak arzusuyla onun memleketine giderken yolda Aksarâyî'nin *Şerhu'l-İzâh*'ını inceleme fırsatı buldu. Eseri başarısız görerek Aksarâyî'den istifade edemeyeceği kanaatine vardığı da görüştüğü bazı kimselerden, onun öğretimde teliften daha başarılı olduğunu öğrenince yoluna devam etti. Ancak Aksaray'a vardığında hocanın vefat ettiği öğrendi. Bu sırada tanıştığı Aksarâyî'nin talebesi Molla Fenârî ile birlikte Mısır'a gitti. Yaklaşık on yıl kaldığı Mısır'da Şeyh Bedreddin Simâvî, şair Ahmedî, hekim Hacı Paşa gibi arkadaşlarıyla birlikte aklî ilimleri Mübârek Şah'tan, naklî ilimleri de Ekmeleddin el-Bâbertî'den okudu. Bu arada Kutbüddin er-Râzî'nin *Şerhu Metâli'i'l-envâr*'ına bir hâşîye yazdı. Tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya uğrayarak ülkesine döndü. Şiraz'da Sa'deddin et-Teftâzânî onu ülkenin hükümdarı Şah Şücâ'a tak-

Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin *Hâşîye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-ḥükme*'sinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2438)

